

Т. М. КУЧЕР*Тетяна Миколаївна Кучер, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПИСЬМОВИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Потреба в дослідженні такого засобу доказування, як письмові докази, насамперед зумовлена необхідністю його розмежування з іншими суміжними засобами доказування та неоднозначністю нормативного його закріплення, що зумовлює виникнення проблем не тільки в його змістовному розумінні, а й застосуванні на практиці. Так, ч. 1 ст. 57 ЦПК України до доказів відносить будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Частина ж друга цієї статті визначає перелік конкретних юридично закріплених інструментів, за допомогою яких можуть бути встановлені такі дані, а саме: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показання свідків, письмові докази, речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи, висновки експертів. Отже, письмові докази, не поглиблюючись у закріпленій законодавчо термін, є засобом доказування.

Частина 1 ст. 64 ЦПК України встановлює перелік актів, що можуть бути віднесені до засобів доказування у порядку цивільного судочинства України. Зокрема, це будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи. Як бачимо, ключовими елементами у колі такого засобу є формальне закріплення певної інформації на певному носії. У свою чергу, і для речових доказів, як іншого виду засобів доказування, характерно вміщення певних даних, необхідних при розгляді справи. Спільність головних завдань зумовлює необхідність у розмежуванні таких юридичних категорій між собою. Наприклад, речовими доказами визнаються предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи, а також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи. Виходячи із складових кожного з таких засобів, не вдаючись до глибокого аналізу при застосуванні обмежених їх форм можна явно їх розмежувати. Наприклад, довідка з місця роботи належить до письмового доказу, а пошкоджене у ательє пальто – до речових. Проте з приводу уявної ясності щодо внутрішнього навантаження таких засобів влучні приклади наводить вчений-процесуаліст С. Я. Фурса, яка зазначає, що ЦПК України не передбачено допит свідка за місцем його проживання або перебування в разі, коли останній не може з'явитися до суду, оскільки прикутий до ліжка. Однак нотаріус може на виклик сторони, якій потрібні відомості для розгляду справи в суді і для підтвердження своїх вимог чи заперечень виїхати за місцем проживання цієї особи і зафіксувати її пояснення у формі заяви, на якій засвідчити підпис особи, яка дала такі пояснення. Така заява має розцінюватися судом як письмовий доказ, а не як показання свідка¹. Із законодавчо закріплених положень вбачається, що основу письмових доказів становлять документи та їх різновиди. Саме тому первинно треба розглянути змістовні компоненти документа в контексті його семантичного значення.

Документом визнається засіб закріплення різними способами на відповідному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини² або матеріальний об'єкт, який містить інформацію у зафіксованому вигляді й спеціально призначений для її передачі у часі та просторі³. Міжнародною організацією із стандартизації (ISO) затверджене поняття документа як записаної інформації, що може бути використана як одиниця в документаційному процесі. При цьому інформація може бути записана будь-яким способом фіксування відомостей, за допомогою не тільки знаків письма, але й зображення, звуку тощо. Із наведених визначень спільними рисами документа можна визнати обов'язкову наявність інформації, зафіксованої в певному вигляді за допомогою існуючих способів (знаки, символи, зображення, звук тощо) та її функціональність.

Однак, не будемо забувати, що нами розглядається документ у його правовому значенні, як один із об'єктивованих засобів підтвердження своєї позиції, тому при аналізі його змісту слід враховувати юридичне закріплення необхідної термінології.

Так, у ст. 1 Закону України «Про інформацію» під документом розуміється матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі й просторі. У свою чергу інформацією визнаються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Аналогічний підхід до поняття «інформація» міститься і в ч. 1 ст. 200 ЦК України. Разом із тим речі, майно, майнові права, гроші та цінні папери належать до матеріальних благ, а результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, здоров'я, життя, честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчос-

ті та подібні – до нематеріальних. Однак в інших положеннях нормативно-правових актів така однозначність у сприйнятті міжгалузевої термінології відсутня. Так, у ч. 1 ст. 218 ЦК України такі засоби доказування, як письмові докази, засоби аудіо-, відеозапису вказуються як докази; ч. 2 ст. 40 ЦК України доказом визначає висновок судово-психіатричної експертизи щодо психічного стану особи; аналогічно до зазначеної категорії віднесено п. 12 ст. 9 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і довідки, показання свідків та інші документи, які подаються до комісій для встановлення перебування на території обложеного Севастополя. Градація видів документів надається ЦК України, зокрема ч. 3 ст. 296 ЦК до них віднесено звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали та ін.; за ч. 1 ст. 194 ЦК України ними визнаються цінні папери; ч. 1 ст. 87 ЦК України визнає такими установчі документи, правочини тощо. У ч. 1 ст. 303 названого кодексу, навпаки, під документами виокремлено одну із форм особистих паперів, а до останніх в свою чергу також належать фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали. Хоча цей перелік і не є вичерпним, очевидним стає, що об'єктами, які можуть містити в собі якісь відомості, є не тільки документи, а й інші відтворення предметів та явищ об'єктивної реальності чи наочний вираз мислень, уяви тощо, які володіють всіма ознаками, наведеними у ст. 1 Закону України «Про інформацію». Як бачимо, тісний зв'язок документа обумовлений не тільки з речами, а й електронними носіями, які в свою чергу належать до змістовних компонентів речового доказу.

Відсутність детальної регламентації понятійного апарату, уніфікованого підходу до термінологічної бази зумовлює необхідність розмежування даного носія відомостей від інших матеріальних об'єктів. С. Я. Фурса вважає, що при вирішенні питання про розмежування доказу як письмового чи речового слід пам'ятати їх ознаки. Так ознаками речових є те, що інформація про факти має місце в зовнішніх ознаках доказу, а письмових – відомості про обставини, які мають значення для справи, можна отримати з їх змісту, який виражений певними знаками, зафіксованими на будь-якому матеріалі (папері, тканині, шкірі) і сприймаються судом шляхом їх прочитання⁴.

Вбачається, що за основу такої сепарації (розділу) видів засобів доказування слід взяти ключові слова у їх визначеннях. У документі таким стрижнем є носій інформації, речі – предмет матеріального світу, об'єкти інтелектуальної власності – результати творчої роботи. Так, носій інформації – це матеріальний об'єкт, призначений для запису, передачі й зберігання інформації⁵ чи середовище, яке містить інформацію, здатне достатньо тривалий час зберігати у своїй структурі занесену на нього інформацію⁶. Безумовно, в якості носія інформації можна розглядати не тільки речі, предмети, будь-які матеріалізовані об'єкти світу, а й свідомість людини, проте фізична особа суттєво вирізняється поміж інших носіїв наявністю саме суб'єктивного фактору, а не об'єктивними конструкціями. У свою чергу, носії інформації поділяються на носії з можливістю перезапису інформації та константну, таку, що не підлягає видозмінам (модифікаціям) без помітних втручань. До першого типу належать магнітні стрічки, карти, барабани, диски (машинні) тощо, до другого – папір, перфокарти, перфострічки (паперові). Річ – це предмет матеріального світу, який об'єктивно існує у природі (бутті), має певну форму і процес створення (натуралістський чи в результаті певної діяльності), є неживим. На відміну від носія, предмет сам по собі є інформацією, а не містить її, його можна торкнутися, відчутти, потримати. Отже, документ – це форма відображення інформації, а річ – самі дані у своєму природному вигляді. Суттєвою як в теоретичному, так і практичному сенсах є і позиція законодавця щодо кореспонденції, а саме: листів, телеграм, телефонних розмов, телеграмних повідомлень тощо, які згідно процесуальними положеннями відносяться до доказів у своєму формальному вираженні, однак не є доказами в чистому вигляді, а лише містять їх. Дане твердження підтверджується ч. 4 ст. 306 ЦК України, де передбачено, що кореспонденція, яка стосується фізичної особи, може бути долучена до судової справи лише у разі, якщо в ній містяться докази, що мають значення для вирішення справи. Звідси випливає, що доказом буде лише інформація про певні обставини, які є предметом спору з конкретної справи, а форма їх закріплення виступає засобом доказування.

Тобто, з юридичних підходів документами слід вважати будь-який матеріальний об'єктивований носій інформації, річчю – об'єктивно існуючий предмет буття. Але слід відмежовувати документи як певну форму вираження відомостей та засіб доказування, що заздалегідь обумовлено різними цілями їх створення, збирання, подання тощо. У першому випадку головною метою створення документа є закріплення документальним способом дійсних обставин чи тих, які будуть існувати у майбутньому для надання їм більшої значимості та офіційності, в другому – комплекс заходів для підтвердження своєї правової позиції. Зокрема, за ст. 133 ЦПК України особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є труднощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про їх забезпечення шляхом допиту свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням. Тобто, такі заходи мають місце при вирішенні конкретної ситуації, що розглядається в суді. Крім того, застосування терміна «письмові докази» до одного із засобів доказування вважаємо не досить вдалим, що додає ще більшої плутанини не тільки у понятійному трактуванні, а й нормативному. Слушно відмічає вчений С. Я. Фурса щодо обов'язковості елементу письмовості, однак, в ході нашого розгляду з'ясувалось, що така назва суттєво обмежує і позицію законодавця щодо переліку матеріалів, які входять до такого виду засобів доказування. Саме тому слід замінити назву «письмові докази» на документацію. У семантичному значенні під словом «документація» розуміється сукупність документів, присвячених якому-небудь питанню⁷.

Крім того, із контексту ст. 64 ЦПК України можна виділити дві групи таких документів – офіційні та особисті. Перша підпорядковується встановленим до неї законодавчим чи локальним вимогам щодо оформ-

лення та змісту кожного з її різновидів. У рекомендаціях Ради Європи N R (2002)2 «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 р. офіційними документами вважають будь-яку інформацію, яка є записаною в будь-якому вигляді, вироблена або отримана органами державної влади і пов'язана з будь-якою державною або адміністративною функцією, за винятком документів, які перебувають на стадії підготовки. Друга група при своєму формуванні не передбачає жодних правил чи аксіом, а залежить лише від волі та особистісних якостей свого творця.

Отже, за такого засобу доказування доказом виступає набір даних, що містить інформацію про обставини, які мають значення для справи, сформованих у вигляді певних знаків, зображень, малюнків, створених з використанням методів способів та засобів її фіксації, розміщених на матеріальному носії (папір, скло, тканина, фотопапір), що може вільно переміщатися у просторі, підлягає встановленню за допомогою огляду та не потребує додаткових засобів для її відображення. Більше того, відомості, необхідні особам, які беруть участь у справі для здійснення юридично значимих дій, є наочно вираженими, а їх закріплення на певному предметі унеможливило відмінності у сприйнятті їх заінтересованими суб'єктами. Однак не слід плутати різницю між сприйняттям форми документації і закріпленої на ній інформації з її змістом та формальним і процесуальним значенням для кожного з опонентів. Для їх збирання та витребування слід знати ідентифікуючі ознаки документа, місце їх знаходження та повідомлення, що в ньому зафіксоване; процес надання містить у собі формальну передачу засобу доказування суду.

¹ Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С.Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.] ; за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – (Серія «Процесуальні науки»). – С. 348.

² Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%C4%EE%EA%F3%EC%E5%ED%F2>

³ Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.

⁴ Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.] ; за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – (Серія «Процесуальні науки»). – С. 354.

⁵ Большой бухгалтерский словарь «Словopedia» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.slovopedia.com/7/205/864395.html>

⁶ Свободная энциклопедия «Википедия» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%CD%EE%F1%E8%F2%E5%EB%FC_%E8%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%E8%E8

⁷ Юридический словарь [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14558>

Резюме

Кучер Т. М. Правова природа письмових доказів у цивільному процесі України.

У статті аналізується понятійний апарат, правова природа, змістовне навантаження засобу доказування, іменованого «письмові докази». Автором проводиться системне відмежування субстанції досліджуваної категорії від інших засобів доказування, що мають однорідне підґрунтя. Розкрито структурні елементи такого засобу доказування, його характерні ознаки та взаємозв'язок з іншими суміжними категоріями, закріпленими у чинному законодавстві України. Також приділяється достатня увага виробленню критеріїв, за якими розрізняють докази, як певну інформацію про обставини, що цікавлять суб'єктів, та засоби доказування як форму їх закріплення. Особливе місце приділяється характеристиці понять «документ» та «документація». Запропоновано власне бачення розуміння сутності такого засобу, доцільність зміни термінології на законодавчому рівні.

Ключові слова: доказ, засіб доказування, письмові докази, документ, документація.

Резюме

Кучер Т. Н. Правовая природа письменных доказательств в гражданском процессе Украины.

В статье анализируется понятийный аппарат, правовая природа, смысловая нагрузка средства доказывания, именуемого «письменные доказательства». Автором проводится системное отграничение субстанции исследуемой категории от других средств доказывания, имеющих однородную основу. Раскрыты структурные элементы такого средства доказывания, его характерные черты и взаимосвязь с другими смежными категориями, закрепленными в действующем законодательстве Украины. Также уделяется достаточное внимание выработке критериев, по которым различают доказательства, как определенную информацию про интересующие субъектов обстоятельства и средства доказывания как форму их закрепления. Особенное место уделяется характеристике понятий «документ» и «документация». Предложено собственное видение понимания сущности такого средства, целесообразность изменения терминологии на законодательном уровне.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, письменные доказательства, документ, документация.

Summary

Kucher T. Legal nature of writing proofs is in civil procedure of Ukraine.

A concept vehicle, legal nature, semantic loading of mean of proving, named «writing proofs, is analysed in the article». An author is conduct system otgranichenie of substance of the probed category from other facilities of proving, having homogeneous basis. The structural elements of such mean of proving, his personal touches and intercommunication, are exposed with other contiguous categories, fastened in the current legislation of Ukraine. Sufficient attention making of criteria is also spared on which distinguish proofs, as certain information about interesting subjects circumstances and facilities of proving, as a form of their fixing. The special place is

spared description of concepts «document» and «document». Own vision of understanding of essence of such mean, expedience of change terminology, is offered at legislative level.

Key words: proof, mean of proving, writing proofs, document, aggregate of documents.

Отримано 21.02.2013

УДК 347.931:346.14(477)

Л. М. НИКОЛЕНКО

Людмила Миколаївна Ніколенко, кандидат юридичних наук, професор Маріупольського державного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ АКТИВ

Принципи господарського судочинства – це його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства та які визначають систему організації господарського суду¹, його діяльність з метою прийняття законних та обґрунтованих рішень і особливості процесуальної діяльності інших учасників процесу.

Значення принципів господарського судочинства полягає у тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності при вдосконаленні господарського процесуального законодавства; дають змогу господарському суду забезпечити правильне з'ясування господарського процесуального законодавства та застосування його згідно з дійсним змістом² не тільки при розгляді справи у місцевому господарському суді, а також при перегляді справи в апеляційному, касаційному провадженні, у Верховному Суді України та за нововиявленими обставинами. Цим обґрунтовується актуальність та необхідність дослідження.

Метою статті є дослідження і систематизація принципів, які характеризують перегляд судових актів у господарському судочинстві на етапі апеляційного, касаційного провадження, провадження у Верховному Суді України (далі – ВСУ), провадження за нововиявленими обставинами, що є важливим як з точки зору теорії господарського процесу, так і з точки зору судової практики.

Треба зазначити, що реалізація принципів при перегляді судових актів у господарському судочинстві не була окремим предметом дослідження, однак застосування принципів взагалі у судочинстві досліджували І. А. Балюк, О. А. Беяневич, К. М. Біда, Д. М. Притика та інші вчені.

Принципи є основними засадами, що характеризують будь-який режим діяльності, у тому числі режим діяльності апеляції і касації, ВСУ у господарському судочинстві та провадження з перегляду за нововиявленими обставинами. Орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти здійснення правосуддя, більшість принципів судочинства отримало своє закріплення в Конституції України, у законодавстві про судоустрій та галузевому процесуальному законодавстві. Так, у систему принципів всіх інстанційних ланок судочинства входять загальні, закріплені в Конституції України. До них належать: законність (ст. 129); здійснення правосуддя судом, у тому числі шляхом розгляду справ за нововиявленими обставинами (ст. 124); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, у тому числі з перегляду справи за нововиявленими обставинами (ст. 129); одноосібний і колегіальний розгляд справ (ст. 129); незалежність суддів і підпорядкування їх лише закону (ст. 129); гласність судового розгляду та повна фіксація технічними засобами (ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судом своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 129); обов'язковість рішень суду (ст. 129)³. Названі принципи є конституційними, носять загальногалузовий та загальностадійний характер, маючи особливості їх реалізації в окремих видах та стадіях судочинства. Така значна спільність принципів організації та здійснення правосуддя в різних судочинствах пояснюється процесами уніфікації, яка при цьому не виключає специфічні акценти галузевої змістовної диференціації як в межах всієї системи судочинства, так і в на його окремих стадіях. Як зазначає О. А. Беяневич, наслідком уніфікації процесуального законодавства може бути визначено надання одноманітності правового регулювання процесуальних відносин (відносин між судом та іншими учасниками процесу у зв'язку з вирішення спору про право або іншого правового питання), які складаються у зв'язку із іншими – матеріальними правовідносинами, що можуть істотно розрізнятися за принципами, методами правового регулювання, характером правового зв'язку між їх учасниками⁴.

У Верховному Суді України, суді апеляційної і касаційної інстанцій, збільшується сукупність елементів імперативності при розгляді справ, порівняно з принципами розгляду справ у господарському суді першої інстанції. Можливості осіб, які беруть участь у справі, у процесі розгляду спору в цих інстанціях щодо розпорядження своїми матеріальними і процесуальними правами зазнають певні обмеження. Це, насамперед, пов'язано зі специфікою апеляції як інстанції, що повторно розглядає справу з метою перевірки рішень